

ЗМІСТ

Зачин	Літо, 2014
9	399
Осінь, 2015	Осінь, 2015
14	417
Літо, 1993	Осінь, 1993
108	458
Осінь, 2015	Осінь, 2015
142	474
Літо, 1993	Епілог
249	497
Осінь, 2015	Подяки
295	502

Не чути було, щоб двері
зачинялись — мабуть, вони так і
залишили їх відчиненими, як то
буває в квартирах, де трапилося
велике лихо.

Франц Кафка. «Перевтілення»

Щомісяця, щотижня він робив
вибір і розплющував очі для того,
щоб прожити ще один
день у цьому світі.

Ганья Янагіхара. «Маленьке життя»

Вибори-шмибори, випив би, грошей би,
Дощ іде, човен пливе,
І Іран каже, що буде війна...
А в мене навіть рушниці нема.

«Мертвий Півень». «Холодно»

Зачин

Березень, 2022

— **Л**ьоня, не налягай! — Огрядна приземкувата жінка вихоплює з рук чоловіка пакет соку й ховає до картої сумки в узголів'ї лежанки, на якій вони сидять. У підвалі вогко, але тепло. Жені здається, що він пропах тутешньою сирістю й мишачим послідом до скону.

Низька стеля тисне на голову, але звикаєш і до цього.

— На Сухомлинського вчора розстріляли з танка сім'ю з дітьми, — голос дідугана в чорній дублянці поверх домашнього халата, через яку він схожий на пиякуватого батюшку, звучить скрадливо і щемко. Згори долинає вибух. Перший за пів години. Лампа на стіні кілька разів блимає, але продовжує горіти. У кутку хтось починає плакати. З чийогось телефона тихо звучить тужлива іспаномовна музика. — Денацифікатори йобані.

— Усе сходиться, не може не сходитися... — бурмоче літня жінка із сусіднього будинку, від якого лишилися тільки стіни з обвугленими очницями розкучорчених вікон і вирв. У завалах будинку вона знайшла вцілілу ікону з Миколаєм Чудотворцем і тепер не випускає її з рук. Жені здається, що жінка говорить сама із собою й рано чи пізно неодмінно переб'є всіх у сховищі. В ім'я свого милосердного Бога. — Біблія не бреше. Згадайте вершників апокаліпсису... Спочатку на білому коні прибуває Чума. Чим вам не ковід? Потім, на червоному, Війна. Третій вершник, на вороному коні, Голод. І останній, четвертий, на блідому, сама Смерть.

— Светка, перестань нести беліберду, — з притиском каже дід Іван. — І без тебе тошно.

Баба Галя, вкрита біло-зеленим коциком, лежить боком на розкладачці і вдячно дивиться сумними очима на діда. Останні дні їй геть кепсько. То тиск підніметься, то серце нагадає про себе іржавими лещатами болю. Завидна, коли вщухають обстріли, а росіяни не нишпорять районом у пошуках недограбованого, не шманають і не обнюхують людей, чи часом не перестріли *фашистського пособника*, дід Іван виводить її на вулицю і вони гуляють попід руку двором. Іноді він потайки пригощає бабу шоколадними цукерками — і та винувато, по-дитячому сором'язливо усміхається. Де старий бере ті цукерки, Женья не знає.

— Якщо то правда й наші перейшли Війницю... — дідуган у дублянці чухає потилицю, його губи розтягуються в ніяковій усмішці. Від старого тхне сцзяками. Від кожного з них тут тхне.

— То ше нічо не значить. Рускі з кадировцями отаборилися в кожному третьому дворі.

— Ми в сірій зоні, а це значить, шо на лінії вогню... — долітає чоловічий голос із неосвітленого кутка. Усі нараз замовкають.

Вони тут — наче кроти. Темрява, прокопчена багаттями, на яких вони прямо в підвалі готують їжу в особливо гарячі дні. Зварена на свічках кава. Відро замість туалету в кінці коридору. Гнітюча невідомість і страх, що їх ніхто не збирається рятувати. *Прилетить — не прилетить*, от і все життя. Від учорашнього оптимізму після раптової появи світла не зосталося і сліду. Пусті балачки про те, що їм важливо триматися купи, дратують і найзатятіших життєлюбів.

Женья обводить поглядом присутніх, близько двох десятків здебільшого старших людей, які з різних причин не змогли чи не схотіли виїхати з міста, і нудно зітхає. *Чисто тобі санаторій для престарілих*. З молодших тут лише він та жінка з півторарічною дівчинкою, яка не злазить із маминих рук відтоді, як вони прибилися до підвалу. Вона, як і пророчиця апокаліпсису, — із сусіднього будинку.

Днями він спробував з увічливості заговорити з нею, спитав, чи не потрібна їй допомога, але жінка лише скрушно похитала головою й розридалася. Потім дід сказав йому нишком, що русня вбила її сина та чоловіка. *Тому вона й не поїхала*. Дивно, подумав Женья, але промовчав.

— Ти куди? — Дід Іван міцно хапається сухими пальцями за його зап'ястя. Кремезний, неговіркий і підозріливо напружений. Дід боїться, що внука схоплять бородаті чеченці або клишоногі молокососи з-під Ростова, а далі хтозна-як буде... Якщо пощастить, Женю відпустять, а ні, то потягнуть у підвал, допитуватимуть, катуватимуть і пустять у потилицю кулю. Скільки таких ні за що страчених по місту, вони дізнаються або згодом, або ніколи. Тому дід наказує вдень на вулицю не потикатися.

— Додому. Туди й назад. Павербанк заберу заряджений.

— Сиди, стріляють же... — цідить дід, але Женя висмикує руку, встає із застеленого пледом ящика й, петляючи між людей, іде до виходу. Ніхто не звертає на нього уваги. Тут кожен за себе. Максимум — за своїх рідних. Такі правила життя на війні. За тижні після двадцять четвертого він засвоїв ту галіму науку, як табличку множення. Як і те, що люди надто драматизують питання життя та смерті. У свої п'ятнадцять він уже достатньо дорослий, аби приймати безумовне та невідворотне як даність і робити те, що вважає за потрібне.

На вулиці після затхлого підвалу солодко пахне ранньою весною і димом. Хочеться просто стояти й дихати. Не думати про танки на сусідніх вулицях і смердючі тіла на тротуарах, — забирати їх орки не дають. Темну запону вечірнього неба над старою військовою частиною осяває заграва. Здалеку чути тягучий, надсадний свист і вибух. *Міни*. Женя навчився розрізняти і шурхіт «градів», і гул авіації, і гуркотіння танків, і глухе пукання ППО. Найстрашніше, коли стріляє танк: виходу не чути, та за останні перед прильотом частки секунди виття таке, що кишки в животі стискаються, а від переляку хочеться вгризатися зубами в асфальт.

Бите скло під ногами рипить по-зрадницьки голосно. Жені здається, що його чує все місто. Два похапцем збиті хрести на клумбі скидаються на пару заблукалих у сутінках дітей. Він досі не звик до їхньої тут присутності. Якби не спокій, який він навчився видобувати із себе, ніби якісь корисні копалини, він би давно звихнувся.

У під'їзді моторошна тиша — ні тобі післяробочих сварок, ні крикливих телевізорів з котами, ні брязкоту посуду із запахом горохового супу, ні блатняку від вічно бухого дяді Стьопа, якого якути застрелили ще в лютому, коли той лазив ранковою Парковою і шукав, де би похмелитися.

Удома Женья не роззувається. Навряд чи баба Галя дорікне йому зараз. У дивом уцілілому кухонному вікні — дід заклеїв його малярним скотчем — Женья натрапляє на круглясту дірку. Куля пробила скло, стіну у ванній кімнаті й застрягла в плитці. Обачно підсвічуючи телефонним ліхтариком, Женья обмацує пальцями ямку в стіні. *Сувенірчик би.*

Щоб провітрити сиру й застоюну дитячу, Женья обережно відчиняє вікно. Знадвору чути кроки, та, дослухавшись, він розуміє, що знову параноїть. На підвіконні лежить мамина книжка. Та, що вийшла *опісля*. Прочитати її Женья поки що не наважується. Іноді бере в руки, гладить приємну на дотик матову обкладинку, розглядає чорно-біле мамине фото, знехочу розгортає, пробігає очима куций напис «присвячую моїм найліпшим Ярику та Жені» і кладе на місце. Хоча якогось особливого місця в книжки немає. Де покладуть.

На телефоні одна довбана поділка. *Ти як?* Повідомлення не доставлено. *Звісно.* Добре, що світло ввімкнули й він зарядив павербанк. Та як надовго? За Віту йому нічого переживати. Вона з батьками в Ужгороді. На відміну від багатьох інших, їм пощастило проскочити евакуаційними коридорами, по яких русаки відпрацьовували бойові навички. Після їхнього від'їзду, поки був хоча б якийсь зв'язок, вони ще переписувалися, та Женья знав, що так, як було, уже ніколи не буде.

По-перше, Віта образилася, що він відмовився їхати з ними. *Я не кину тут діда з бабою, ти шо,* сказав він, і то була правда, навіть якби проти тієї правди пішли старі Дороші. *Якби ще вони прогнулися, тоді окей, але ж ти знаєш мого діда — він упертий як баран. Як і ти,* вирвалося у Віти. Вона розридалася, і Женю це збісило. *Не розумієш, чи шо?* Віта не розуміла і плакала. Так було щоразу, коли щось ішло не за її планом. Вона не тримала в собі нічого зайвого.

По-друге, те її дурне запитання. *Ти мене любиш?* Він не знав, що відповісти. До найменших подробиць пам'ятав, як вони курили